

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 339.354

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/163-8>**Мельнічук Л. В.**кандидат історичних наук,
Державний університет телекомунікацій**Мартиненко М. О.**

Державний університет телекомунікацій

Вінник І. В.

ВСП «Ірпінський фаховий коледж НУБіП України»

Melnichuk Lina, Martynenko Marina

State University of Telecommunications

Vinnyk Iryna

«Irpın Vocational College of NULES of Ukraine»

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Предметом дослідження є стратегічні аспекти державного регулювання торговельної діяльності в Україні. У статті наведено стан торговельної діяльності в Україні, а також місце держави у регулюванні та розвитку внутрішнього ринку. Розкрито механізм регулювання діяльності торговельних підприємств за ринкових умов. Встановлено, що система заходів державного регулювання повинна забезпечувати функціонування конкурентного середовища для всіх учасників ринку та захист прав споживачів. Обґрунтовано об'єктивну необхідність регуляторної політики та її вплив на ефективний розвиток роздрібної торгівлі та внутрішнього ринку загалом. Розглянуто інструменти державного регулювання у сфері торгівлі та можливі наслідки від їх застосування. За результатами дослідження визначено перспективні напрями вдосконалення регулювання державою внутрішньої торгівлі.

Ключові слова: внутрішній ринок, грінвошинг, державне регулювання, ритейл, роздрібний товарооборот, споживач, торговельна діяльність, трансформація, якість.

STRATEGIC DIRECTION OF STATE REGULATION OF TRADE ACTIVITIES IN UKRAINE

The subject of the study is the strategic aspects of state regulation of trade activities in Ukraine. The article presents the state of domestic and foreign trade activities, as well as the place of the state in the regulation and development of the domestic and foreign markets. The concept of a mechanism for regulating the activities of commercial enterprises in the context of a fall in the level of national production with a significant import volume at the same time is revealed. The role and place of the state in the management of foreign and domestic trade, as well as the relationship between the state and the subjects of the domestic and international market, are considered. It is established that the system of state regulation measures should ensure the functioning of a competitive environment for all market participants, while ensuring the effectiveness of fair legal regulation of consumer protection, replacing managerial FSCS with regulatory ones. The objective necessity of regulatory policy and its impact on the effective development of retail trade of each individual enterprise and the domestic market as a whole is justified. The tools of the state body regulating the sphere of trade and the possible consequences of their application with clearly defined functions and powers to support innovations in this sphere of activity are considered. The analysis of the most significant legislative documents is made. The main problems and imbalances in the development of trade activities as a result of inadequate attention of the state to trade issues are identified. According to the results of the study, promising areas for improving the state's regulation of domestic and foreign trade are identified, based on the examples of world experience and the laws of progressive development of trade activities, which demonstrates the need for the state to guarantee a balance of interests of consumers, producers and network trading companies. The directions of improvement of the state regulation policy that will contribute to the development of trade and effective entry of Ukraine into the world community are highlighted.

Keywords: domestic market, greenwashing, government regulation, retail, retail trade, consumer, trade, transformation, quality, e-commerce.

JEL classification: O19, O24, O38

Постановка проблеми. Розвиток внутрішньої торгівлі в Україні відбувається сьогодні в умовах падіння рівня національного виробництва за одночасних зна-

чних обсягів надходжень імпорту, загострення інфляційних і девальваційних процесів та відповідного підвищення цін на товари, обмеження платоспроможного

попиту внаслідок зниження грошових доходів більшості домашніх господарств. Оцінюючи сучасний стан розвитку української внутрішньої торгівлі загалом, слід відзначити, що часто наявні проблеми та диспропорції розвитку торговельної діяльності є результатом неналежної державної уваги до проблем торгівлі.

Господарський кодекс України, який встановлює основні принципи побудови правових відносин у сфері торгівлі, визначає господарсько-торговельну діяльність як діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу, спрямовану на реалізацію продукції виробничо-технічного призначення і виробів народного споживання, а також допоміжну діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг [1, ст. 263].

Отже, пропозицію товарів забезпечує торговельна діяльність, яка в Національному стандарті України «Роздрібна та оптова торгівля: терміни та визначення понять» трактується як ініціативна, систематична, виконується на власний ризик для одержання прибутку діяльність юридичних і фізичних осіб щодо купівлі та продажу товарів кінцевим споживачам або посередницькі операції, або діяльність із надавання агентських, представницьких, комісійних та інших послуг у просуванні товарів від виробника до споживача [2].

Аналіз останніх публікацій. Проблеми державного регулювання внутрішньої торгівлі та роздрібною торгівлі зокрема досліджуються у працях вітчизняних дослідників: І. Лазебної, І. Височин, С. Валітова, В. Грудницького, Л. Лігоненко, Г. Богославець, Г. Піратовського, О. Шубіна, Я. Гончарука, В. Апопія, В. Лісіца та інших. Водночас проблемам та розвитку державного регулювання торговельної діяльності приділено недостатньо уваги. Незважаючи на тривалий період розвитку торговельної діяльності в Україні, не сформувалась обґрунтована державна політика щодо цього сектору економіки.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в Україні спостерігається загрозлива ситуація стосовно державного втручання в регулювання роздрібною торгівлі. Учасниками цього процесу є держава, постачальники, продавці та споживачі. З одного боку, незважаючи на існування певних суперечностей у відносинах між постачальниками та торговельними мережами, процес взаємодії між ними є прикладом координації вертикальних відносин бізнес-партнерів, де процес узгодження поведінки контрагентів нині відбувається без зовнішнього втручання. Додаткові взаємні вимоги до торговельної діяльності та постачальників щодо широти асортименту та інших параметрів ускладнюють, але не порушують модель ринкового торгу. І навіть власна асиметрія, за якої продавці посідають домінуюче становище в ланцюгу поставок, не руйнує зацікавленості щодо здійснення угод з обох сторін, що відповідає базовим передумовам координації за допомогою ринку. Таким чином, ані продавці, ані постачальники не намагаються публічно визначити наявні проблеми та залучити до їх вирішення державу. З іншого боку, незважаючи на зростання ринкової сили роздрібних мереж і їх ролі у формуванні цінової пропозиції товарів споживачам на ринку, активності з боку споживачів та громадських структур, що представляють їхні інтереси, також не спостерігається. Власне, як і у державних структур, що мають на меті сприяти роз-

витку ринкових механізмів у зазначеній сфері. Водночас уже сьогодні необхідно мати сформовані підходи, які б забезпечували рівні умови для всіх учасників роздрібною ринку, чіткі та зрозумілі правила їхньої взаємодії, захист конкуренції.

Також однією з причин є воєнні дії, що відбуваються на сході країни, в результаті яких зруйновано багато об'єктів роздрібною торгівлі. Таким чином, можна говорити, що існують загрози для розвитку торгівлі в Україні, які здатні зашкодити як суспільним, так і приватним інтересам. Значні зміни відбуваються щодо організаційно-правових форм господарювання в торгівлі України. Саме тому необхідно забезпечити відповідне регулювання цієї сфери з боку держави.

Слід зазначити, що за нових економічних умов роль і місце держави в управлінні торгівлею стали менш вагомими і змінили свій економічний та правовий зміст. У відносинах держави із суб'єктами ринку відбувається заміна управлінських функцій на регулятивні [3, с. 9]. Державна політика регулювання торгівлі відзначається особливою значущістю процесів та явищ, оскільки впливає на соціально-економічний розвиток. Варто відзначити, що метою участі державних органів у розвитку торговельної діяльності є створення відповідних умов, що забезпечують функціонування суб'єктів підприємництва у ринковому середовищі [4, с. 73]. Для досягнення відповідного результату форми і механізми державного регулювання торговельної діяльності для виконання в повному обсязі власних функцій повинні мати динамічний і досить гнучкий характер, їх реалізація здійснюється за відповідними напрямками (рис. 1).

Отже, можна погодитися з думкою науковців і, заручившись підтримкою влади, визнати актуальним розгляд законопроекту «Про внесення змін до Цивільного та Господарського кодексів України щодо приведення у відповідність до законодавства Європейського Союзу в частині вимог до торгівлі на внутрішньому ринку», яким пропонується встановити максимальні строки розрахунку за поставлені продовольчі товари [5].

Рис. 1. Напрями державного впливу на сферу товарного обороту

Пропозиції до проекту закону надали 10 асоціацій та громадських організацій, більшість їх зводиться до п'яти питань, таких як: терміни розрахунків торговельних мереж із постачальниками харчових продуктів; обмеження розмірів бонусів, маркетингових та рекламних послуг; умови повернення торговельними мережами продуктів, за якими не проведено розрахунки з постачальниками; визначення основних термінів; забезпечення доступу маленьких виробників продукції до торговельних полиць, визначення вимог щодо умов поставки, пакування, розрахунків, представництва тощо.

Ці питання мають бути детально вивчені й обговорені із представниками торговельних мереж для того, щоб з урахуванням міжнародного досвіду розробити збалансований для всіх учасників ринку проект закону «Впровадження торговельної діяльності в Україні».

Згідно з проектом пропонується запровадити декларування змін роздрібних цін у разі їхньої зміни від рівня на дату набуття чинності зазначеним рішенням. Зокрема, задекларувати підвищення цін у разі набуття чинності проектом постанови необхідно буде за 30 днів, якщо ціна підвищується на 15% і більше, за 15 днів – у разі підвищення на 10–15%, за три дні – в разі підвищення на 5–10%. Хоч і діятиме постанова протягом дії карантину, за даними аналітиків, втручання держави у ціноутворення – погана ідея. Але чинне законодавство в Україні не дозволяє сегментувати сферу роздрібною торгівлі з метою виокремлення великих торговельних мереж. Тому актуальним є законодавче визначення параметрів функціонування таких суб'єктів з метою їх ідентифікації, що необхідно для встановлення засобів захисту економічної конкуренції від зловживань монопольним положенням на ринку. Незважаючи на доволі низький рівень консолідації українського ринку продуктового ритейлу, у сфері роздрібною торгівлі вже констатуються картельні змови щодо підвищення цін на основні продукти харчування між торговельними мережами.

Варто зауважити, що із всіх можливих способів державного регулювання цін уряд вибрав найм'якший – декларування зміни ціни у разі її збільшення. Тобто уряд не регулюватиме сам розмір ціни – заклади торгівлі повинні будуть лише завчасно повідомляти відповідний орган влади про її зростання.

Паралельно ж набуває актуальності питання «права на якість». Продавець зобов'язаний передати споживачеві продукцію належної якості, а також надати інформацію про цю продукцію і на вимогу споживача надати йому документи, які підтверджують належну якість продукції. Вимоги до продукції щодо її безпеки для життя, здоров'я і майна споживачів, а також навколишнього природного середовища встановлюються нормативно-правовими актами, в тому числі технічними регламентами.

Сьогодні внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні продовжує розширюватися через основні мережі супермаркетів.

І поки Україна тільки запроваджує державну підтримку для органічних виробників, буде плани на збільшення площ під органічне виробництво та все ще планує гармонізувати українське законодавство з нормами ЄС щодо захисту прав споживачів, ЄС значно підсилює роль останніх. Так, ЄС планує виділяти

значні кошти з нової сільськогосподарської політики ЄС на період 2021–2027 років на так звані «екосхеми». Водночас у ЄС презентовано новий порядок денний для споживачів (New Consumer Agenda), за допомогою якого Європейська Комісія забезпечить їх від грінвошингу та підвищить вимоги до безпечності товарів, що продаються через Інтернет.

Не можемо залишити без уваги найбільш важливий законодавчий акт ЄС, що регламентує сферу застосування НАССР, – Закон України від 22.07.2014 № 1602-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів». Він діє на всіх підприємствах, які працюють із харчовими продуктами [6].

Застосування директиви стало обов'язковим для країн-членів ЄС з 14 грудня 1995 року. З цією директивою в європейське законодавство було інтегровано принципи НАССР та основні принципи гігієни харчових продуктів.

Міжнародна організація зі стандартизації підготувала проект міжнародного стандарту «Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги» (ISO 22.000). Застосування систем НАССР в окремих країнах світу регламентується національними законодавчими та нормативно-правовими актами.

Починаючи з вересня 2020 року набули обов'язкового характеру положення деяких нормативних актів [7], якими передбачено застосування НАССР для всіх – навіть найдрібніших підприємств, які працюють із продуктами харчування.

Відповідно до цих положень, усі підприємства, які використовують продукти громадського харчування, зобов'язані перейти на нові стандарти контролю якості харчових продуктів, а саме запровадити систему аналізу небезпечних факторів та контролю критичних точок.

Система НАССР – це надійний засіб захисту споживачів харчових продуктів, яка покликана ідентифікувати, оцінити і контролювати небезпечні фактори, що є визначальними для безпечності харчових продуктів. НАССР гарантує безпечність продукції на повному шляху харчового ланцюжка та надає змогу виявити усі критичні точки, які можуть вплинути на безпечність кінцевого продукту, усунути шкідливі фактори та контролювати повний процес виробництва.

У рамках підписаної Угоди про асоціацію між Україною та ЄС нашою країною взято зобов'язання наблизити національне законодавство до законодавства європейських країн, у тому числі й у галузі санітарних та фітосанітарних норм. Впровадження системи НАССР в Україні є продовженням взятих зобов'язань із гармонізації українського законодавства до вимог законодавства ЄС [8].

Здатністю підтвердити виконання зобов'язань стала ключовою умовою виходу на ринок.

Сертифікація GLOBALG.A.P. – це визнана у всьому світі серія стандартів, що встановлюють практики ведення сільського господарства та рибництва. Для споживачів і підприємств роздрібною торгівлі сертифікат GLOBALG.A.P. означає підтвердження того, що продукт відповідає належному рівню безпеки та якості і зроблений із дотриманням екологічних норм, з турботою про професійне здоров'я і безпеку працівників, стан навколишнього середовища і благополуччя тварин.

Українські виробники протягом кількох років чекають на підтримку органічного виробництва, щоб хоч трохи посилити свої конкурентні позиції як щодо традиційного виробництва, так і щодо конкурентів із країн ЄС.

На початку вересня Європейська Комісія оприлюднила для громадського обговорення план дій на виконання стратегій ЄС «Від ферми до виделки» та «Біорізноманіття». Також оголошено про плани виділити 40 млн євро в 2021 році на популяризацію органічного виробництва, зокрема на фінансування кампаній підвищення обізнаності споживачів. І саме на споживачів ЄС робить ставку щодо подальшого розвитку органічного виробництва.

Якщо подивитися на статистику споживання органіки в ЄС, то на початку 2000 років споживання органічної продукції на душу населення становило близько 15 євро, а за результатами 2018 року ця цифра дорівнює 76 євро. Є країни, де споживання перевищує 200 євро на особу на рік, але є й такі, де ця цифра не перевищує 10 євро. Враховуючи цю тенденцію, політика ЄС працює на випередження, презентуючи новий порядок денний для споживачів (New Consumer Agenda). Таким чином, Європейська Комісія хоче розширити права споживачів, захистити їх та заохотити до активної участі у «зеленій» та цифровій трансформації.

Міжнародне співробітництво у сфері захисту прав споживачів передбачає розроблення спільного плану дій для підвищення безпечності товарів, що продаються через Інтернет, адже у глобалізованому світі потужної Інтернет-торгівлі співпраця з міжнародними партнерами набуває вирішального значення. В Україні ж поки, на жаль, на державному рівні не ведеться робота щодо просування ані органічної продукції, ані взагалі сталого споживання. Маємо недостатній рівень захисту прав споживачів та необізнаність споживачів про свої права. Україна взяла на себе зобов'язання в рамках Угоди про асоціацію переглянути законодавство у сфері захисту прав споживачів.

Світовий досвід свідчить, з одного боку, про законність та прогресивність розвитку торговельної діяльності, з іншого – демонструє необхідність гарантування державою забезпечення балансу інтересів

споживачів, виробників та мережевих торгових компаній, що, безумовно, матиме як прихильників, так і противників посилення державного регулювання торговельної діяльності, які відзначають, що система заходів державного регулювання повинна забезпечувати: захист інтересів кінцевих споживачів; існування на ринку передбачуваних, чітких та зрозумілих правил взаємодії його учасників; рівність умов для всіх учасників ринку; захист конкуренції як одне з ключових завдань, що постає перед державними органами влади.

Висновки. Розвиток внутрішньої торгівлі неможливий без дієвого державного регулювання. Роль держави у розвитку внутрішньої торгівлі пов'язана зі здійсненням заходів із нормативно-правового та інституційно-організаційного регулювання, спрямованих на забезпечення дотримання усіма учасниками товарно-грошового обігу економічного правопорядку, норм і правил діяльності та захисту їхніх прав і свобод, а також інтересів суспільства.

Тому для її динамічного розвитку необхідно забезпечити стабільність економіки, сформувавши механізм регулювання, який буде створювати умови для конкуренції у сфері торгівлі, захищати інтереси як продавців, так і покупців (споживачів). Важливо також регулювати діяльність великих гравців ринку, аби уникнути монополізації, та підтримувати суб'єктів малого та середнього бізнесу шляхом стимулювання підприємницької діяльності на засадах суспільної справедливості. Тобто сучасна система регулювання ринку роздрібною торгівлі повинна бути спрямована на досягнення таких цілей, як стабільність, ефективність та чесність, і має базуватися на таких принципах, що передбачають: захист прав та інтересів учасників з боку держави, прозорість та доступність інформаційної бази, необхідної для прийняття рішень, підтримку добросовісної конкуренції, існування державного органу регулювання з чітко визначеними функціями і повноваженнями, підтримку інновацій у цій галузі. Реалізація перелічених напрямів вдосконалення політики державного регулювання сприятиме подальшому розвитку торгівлі, ринкових засад в економіці, ефективному входженню країни у світове співтовариство, підвищенню якості життя українського населення.

Список використаних джерел:

1. Внутрішня торгівля України: монографія / А. Мазаракі та ін.; за ред. А. Мазаракі. Київ : КНТЕУ, 2016. 864 с.
2. ДСТУ 4303:2004. Роздрібна та оптова торгівля: терміни та визначення понять. [Чинний від 2005-07-01]. Київ : Держспоживстандарт України, 2005. 18 с. (Національний стандарт України).
3. Mazaraki A., Lagutin V. Internal Trade of Ukraine in Crisis SocioEconomic Challenge. *Herald of Kyiv National University of Trade and Economics*. 2015. №6. P. 5–17.
4. Лазебна І. Фінансово-економічні методи державного регулювання ринку споживчих товарів в Україні. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 1. Ч.1. С. 71–74.
5. Про внесення змін до Цивільного та Господарського кодексів України щодо приведення у відповідність до законодавства Європейського Союзу в частині вимог до торгівлі на внутрішньому ринку від 04.12.2019 № 2529: Проект Закону України (Одержаний ВР України). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ЛІ008971> (дата звернення: 13.12.2020).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів: Закон України від 22.07.2014 № 1602-VII/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-18#Text> (дата звернення: 13.12.2020).
7. Про деякі питання здійснення планових заходів державного контролю Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: Постанова КМУ від 31 жовтня 2018 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-2018-п#Text> (дата звернення: 15.12.2020).
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Угоду ратифіковано із заявою Законом №1678-VII від 16.09.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 06.12.2020).

References:

1. Mazaraki A. (2016) Vnutrishnja torghivlja Ukrainy [Internal trade of Ukraine] (ed. by A. Mazaraki). Kyiv: KNTEU. (in Ukrainian)
2. Derzhspozhyvstandart Ukrainy (2005) DSTU 4303:2004. Rozdribna ta optova torghivlja: terminy ta vyznachennja ponjatj [DSTU 4303: 2004. Retail and wholesale trade: terms and definitions]. Nacionalnyj standart Ukrainy.
3. Mazaraki A., Lagutin V. (2015). Internal Trade of Ukraine in Crisis SocioEconomic Challenge. *Herald of Kyiv National University of Trade and Economics*, no. 6, pp. 5–17.
4. Lazebna I. (2013) Finansovo-ekonomichni metody derzhavnogho rehuljuvannja rynku spozhyvchykh tovariv v Ukraini [Financial and economic methods of state regulation of the consumer goods market in Ukraine]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoji vlasnosti*, no. 1 (1), pp. 71–74.
5. Kabinet ministriv Ukrainy (2019). Pro vnesennja zmin do Cyviljnogho ta Ghospodarsjkogho kodeksiv Ukrainy shhodo pryvedennja u vidpovidnistj do zakonodavstva Jevropejsjkogho Sojuzu v chastyni vymogh do torghivli na vnutrishnjomu rynku: Proekt Zakonu Ukrainy [On Amendments to the Civil and Commercial Codes of Ukraine to bring into line with the legislation of the European Union in terms of requirements for trade in the domestic market]. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/JI00897I> (accessed 13 December 2020).
6. Verkhovna Rada Ukrainy (2020). Pro vnesennja zmin do dejakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shhodo kharchovykh produktiv: Zakon Ukrainy [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Food Products]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-18#Text> (accessed 13 December 2020).
7. Kabinet ministriv Ukrainy (2018). Pro dejaki pytannja zdijsnennja planovykh zakhodiv derzhavnogho kontrolju Derzhavnoju sluzhboju z pytanj bezpechnosti kharchovykh produktiv ta zakhystu spozhyvachiv [On some issues of implementation of planned measures of state control by the State Service for Food Safety and Consumer Protection]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-2018-p#Text> (accessed 15 December 2020).
8. Verkhovna Rada Ukrainy (2014). Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. Uhodu ratyfikovano iz zaiavoju Zakonom №1678-VII vid 16.09.2014. [Association agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part. The agreement was ratified with a statement by Law №1678-VII of 16.09.2014]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (accessed 06 December 2020).